

Ma'rufjon SHODIEV,
Navoiy davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi
 Tel: 90 551 6050
 E-mail: m.shodiev@mail.ru

Navoiy davlat pedagogika instituti f.f.d., professor
Safarova Nigora Olimovna taqrizi asosida

YOSHLAR HUQUQIY MADANIYATINING TARIXIY RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Annotatsiya

Mamlakatimizning rivojlanishi va istiqboli, keng ko'lamda o'tkazilayotgan iqtisodiyot, siyosat, davlat qurilishi, huquqiy tizim va jamiyatni ma'naviy o'zgartirishning muvaffaqiyati ko'p jihatdan huquqiy ongi va bilimi hamda huquqiy madaniyat darajasiga bog'liqligi o'z-o'zidan ayon. Ushbu maqolada yoshlar huquqiy madaniyati va uning tarixiy rivojlanish bosqichlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: huquqiy demokratik davlat, fuqaro, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, siyosat va huquq, qonun, adolat.

STAGES OF HISTORICAL DEVELOPMENT OF YOUTH LEGAL CULTURE

Annotation

It is self-evident that the development and perspective of our country, the success of a large-scale economy, politics, State Construction, legal system and spiritual transformation of society largely depend on the level of legal consciousness and knowledge and legal culture. This article covers the legal culture of youth and the stages of its historical development.

Key words: legal democratic state, citizen, legal consciousness, legal culture, politics and law, law, justice.

ЭТАПЫ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ МОЛОДЕЖНОЙ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ

Аннотация

Само собой разумеется, что от уровня правосознания и правовой культуры, а также правовой культуры во многом зависит развитие и перспективы нашей страны, успех проводимого в широком масштабе духовного преобразования экономики, политики, государственного строительства, правовой системы и общества. В данной статье освещается правовая культура молодежи и этапы ее исторического развития.

Ключевые слова: правовое демократическое государство, гражданин, правосознание, правовая культура, политика и право, право, справедливость.

Kirish. Huquqiy demokratik davlatni qurish va adolatli fuqarolik jamiyatini shakllantirish yo'ldan dadil borayotgan mustaqil O'zbekistonda fuqarolar huquqiy ongini, huquqiy madaniyatini yuksaltirish g'oyat darajada muhim, dolzarb muammodir. Huquqiy ong - huquqni anglash demakdir, odamlarning ham amaldagi huquqga, ham ularning o'zlari istalgan huquqga munosabatini ifoda etadigan tassavvur va his-tuyg'ularning mujassamidir. U tabiatan huquq bilan mushtarakdir va shu sababli mavjud iqtisodiy munosabatlarga nisbatan ikkilamchidir.

Kishidagi huquqiy ong, huquqiy bilim va madaniyat ta'lim tarbiya, o'qish o'rganish, mehnat qilish, amaliy faoliyat, hayot tajribasi, ajdodlar merosi va namunasi asosida shakllanib, rivojlanib uzluksiz takomillashib boradi. Huquqiy bilimlar va huquqiy ongning yuzaga kelishi va rivojlanishi cheksiz jarayondir. U jamiyat taraqqiyoti asosida yuzaga keladigan obektiv talab va ehtiyojlar, mavjud imkoniyatlar, shart-sharoitlar asosida shakllanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Huquqiy ong jamiyatning, turli ijtimoiy guruhlarning obektiv ravishda kelib chiqqan ehtiyojlari va manfaatlarining bevosita ta'sirida shakllanadi, o'zgarib turadigan obektiv sharoitlar va jarayonlar ta'siri ostida doimiy rivojlanib boradi[1]. Huquqiy ongni rivojlantirishga jamiyatda bo'layotgan o'zgarishlar, qabul qilinayotgan yangi qonunlar, yangi qonunlarning loyihalarini keng omma (xalq) orasida muhokama qilinishi, barcha o'quv yurtlarida, maktablarda huquq haqidagi bilimlarni o'rgatish-o'rganish, mazkur fanlardan imtihonlar joriy etish, radio, televideniya, vaqtli matbuotlarda huquqiy bilimlarni keng targ'ib va tashviq qilish; aholining mustaqil ravishda, huquqiy bilimlarni o'rganish maqsadida qonun hujjatlarini muntazam chop etib borish; sud, prokuratura, militsiya organlarining ish tajribasini ommalashtirib borish; adliya va huquqshunoslik fanlarini rivojlantirish; oshkoralikni ta'minlash; boshqa davlatlarning huquqiy tajribasini o'rganish va ulardan foydalanish; badiiy adabiyotda, san'atda huquqiy bilimlarni tarqatish, o'ylaymizki huquqiy ongni rivojlantirishning omillari bo'lib hisoblanadi.

Bugungi kunda Yangi O'zbekistonda yoshlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularga zarur shart-sharoitlar va imkoniyatlarni yaratib berish borasida mustahkam huquqiy baza yaratilgan va bu tizim zamon talablariga hamohang ravishda takomillashtirib borilmoqda. Xususan, bugungacha parlament tomonidan yoshlarga oid 40 dan ziyod qonun hujjatlarini qabul qilingan bo'lib, 30 dan ortiq xalqaro huquqiy hujjatlar ratifikatsiya qilingan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning "Yoshlarimiz o'rtasida huquqiy madaniyat, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishga qaratilgan ishlarni samarasini oshirishni bugungi davrni o'zi talab qilmoqda" deya bildirgan mulohazalari alohida ahamiyatga ega.

Shuningdek, yoshlar tushunchasi va masalasida ko'plab tadqiqotchilar o'zlarining fikr va mulohazalarini bildirib o'tganlar. Bu borada mahalliy tadqiqotchilardan G.Tulenova, M.Mirahmedova, R.Ubaydullaeva, M.Hasanova, M.Yuldasheva, B.Mirzaolimov, Y.Kadirova, J.S.Umarov xorijiy olimlardan esa I.Kon, V.T.Lisovskiy, S.Ikonnikova, V.Pavlovskiy, Y.Vishnevskiy, V.Shapko, A.Vishnyak, A.Roslavskiy, Maks Rubner, D.Bouglarning mulohazalari alohida ahamiyatga ega. Yoshlar muammolarini ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilgan G.Tulenova yoshlarga "Hamisha ilg'or g'oyalar tarqatuvchisi", yoshlar - o'sish va ulg'ayishni boshidan kechirayotgan alohida ijtimoiy-demografik guruh bo'lib, uning holati jamiyatning ijtimoiy-siyosiy ahvoli bilan belgilanadi, - deya ta'rif bergan. Yoshlar ongida milliy va umuminsoniy qadriyatlarini shakllantirish va rivojlantirish, ularning moddiy va ma'naviy qadriyatlarga munosabati oshirish masalalarini pedagogik jihatdan R.Mamatqulova tadqiq etgan. Z.Kasimova tadqiqot ishida talaba yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirishning pedagogik asoslarini ishlab chiqishga urg'u beriladi. H.Hasanov esa, yoshlar huquqiy madaniyatini shakllantirish jarayonlari, yoshlarning huquqiy ongi va tafakkuri tushunchalari izohlanib, mustaqillik yillarida yoshlar huquqiy madaniyatining shakllanish bosqichlari va unga ta'sir qiluvchi omillar sotsiologik tahlil asosida o'rganilgan. Y.Kadirova yoshlar masalasida sub'ektiv axloqiy yondashuv asosida yoshlarning huquqiy immunitetini rivojlantirish, huquqning asosiy tamoyillari, normalari haqidagi bilimlarni

rivojlanirish texnologiyalari jahon ta'lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida yoshlarni ijtimoiy hayotga psixologik tayyorlash, yoshlarda fuqarolik immunitetini, huquqiy savodxonlikni rivojlantirish, yoshlarni destruktiv ta'sirlardan himoyalash, odob-axloq qoidalariga rioya qilish hamda oilaviy tarbiya tamoyillarini takomillashtirishda pedagogik ta'sirning effektini oshirish bo'yicha, J.S.Umarov Yangilanayotgan O'zbekiston sharoitida talaba-yoshlarning fuqarolik savodxonligini rivojlantirish yuksak ma'naviy ahloqiy ruhda tarbiyalash ularda ma'naviy jasorat tuyg'ularini rivojlantirish ma'naviy tahdidlardan himoya qilishning muhim omillariga e'tibor qaratadi[2].

Tahlil va natijalar. Huquqiy ong va huquqiy madaniyat ham moddiy ma'naviy, ahloqiy va boshqa mafkuraviy omillar asosida shakllanib hamda rivojlanib boradi. Huquqiy madaniyat fuqarolarning yetukligi va ongliligini ko'rsatuvchi me'yordir. Huquqiy ong, bilim va tasavvurlar insonda tasodifiy ravishda paydo bo'lmaydi. Uni insonning tug'ma xususiyati deyish ham mumkin emas. Inson onadan dono-yu donishmand bo'lib ham tug'ilmaydi. Inson jamiyatda, davlatda yashar ekan, uning huquqiy ongini shakllanishi mavjud huquqiy mezonlar bilan bog'lanmog'i lozim. Huquqiy madaniyatsiz jamiyat kelajagini tasavvur etib bo'lmaydi. Yoshlarning qalbi va vujudiga go'daklik paytidan boshlab odob ahloq, huquqiy qonun qoidalar haqidagi ilk tasavvur va tushunchalarni singdirishga jamiyatning asosi bo'lgan oilaning roli va ahamiyati beqiyosdir.

Qonun talablariga qat'iy rioya etish, qonunlarimizga yuksak ehtirom ko'rsatish, qonun oldida hamma prezident va oddiy fuqaro ham, erkagu ayollar ham, yoshlaru keksalar ham, tadbirkorlaru mansabdor shaxslar ham teng va ma'sul ekanini, bu masalada hech kimda alohida imtiyoz yo'qligini chuqur idrok etish, ana shu qadriyatni ongiga mukammal singdirish barcha yoshlar uchun muhim fazilat hisoblanadi. Shunday qilib, ijtimoiy ongning tarkibiy qismi bo'lgan huquqiy ong jamiyat taraqqiyotiga, ijtimoiy turmush rivojlanishiga aks ta'sir ko'rsatadi. Huquqiy g'oyalar, bilim va tasavvurlar, huquqiy nazariyalari ijtimoiy hayotning barcha tomonlariga kirib borib, fuqarolarning ongidan o'rin olib odamlar xulq atvoriga, amaliy faoliyatiga mafkuraviy va psixologik ta'sir etadi. Huquqiy ong odamlarni ma'lum tarzda o'zlarini idora qilishga, jamiyat qabul qilgan qonun va qoidalar doirasida faoliyat ko'rsatishga undaydi. Kishilar huquqiy ongi va bilimi rivojlanganlik darajasini ularning ijtimoiy huquqiy faolligiga qarab aniqlash mumkin. Jamiyat a'zolarining ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy ma'naviy sohalarida, o'z-o'zini boshqarish organlarida faol ishtirok etishlari huquqiy ong va huquqiy madaniyat darajasi o'sib borayotganligidan dalolat beradi.

Yangilanayotgan O'zbekiston taraqqiyotini belgilaydigan islohotlar va modernizatsiya jarayonlari jamiyat hamda uning barcha tizimlari oldiga ulkan vazifalar qo'yimoqda. Bugungi dunyo yoshlari - son jihatidan butun insoniyat tarixidagi eng yirik avloddir, chunki ular **2 milliard kishini** tashkil etmoqda.

Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo'lib kamolga yetishi bilan bog'liq". Demak, yoshlar tarbiyasiga yetarli darajada e'tibor berish orqali biz kelajagimiz uchun mustahkam tamal toshini qo'ygan bo'lamiz deya ta'kidlaydi, Prezident Shavkat Mirziyoevning BMT Bosh Assambleyasi 72-sessiyasida so'zlagan nutqida. Har qanday davlatning tarixiy taraqqiyot yo'lidan borishi, yurtning jadal rivojlanishi, muayyan yutuqlarga erishishi, xalqning farovon bo'lishi o'sha davlatda yoshlar ta'lim-tarbiyasi va kelajagiga beriladigan e'tibor darajasiga chambarchas bog'liq. Shu ma'noda, Yangi O'zbekistonda yoshlar masalasi davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Zero, yoshlar tarbiyasi-muhim, bir vaqtning o'zida, dolzarb masala. Shu sabab, mamlakatimizda ham O'zbekiston Respublikasini siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy-ma'naviy rivojlantirishning muhim omili bo'lgan yoshlar tarbiyasi davlat siyosatining ustuvor darajasiga ko'tarilgan.[3]

Chunki jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy va texnologik jihatdan qanchalik taraqqiy etmasin, har bir tarixiy davr inson ma'naviy-ma'rifiy kamoloti, yoshlar tarbiyasi borasida yangidan-yangi, murakkab masalalarni ko'ndalang qo'yaveradi. Aslida bugungi globallashtirish jarayonda ham o'sib kelayotgan yosh avlod ma'naviy olamini yuksaltirish, yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Hozirgidek murakkab sharoitda milliy o'zligimiz, azaliy qadriyatlarimizga yot bo'lgan xurujlar, yoshlarning ongi hamda qalbini egallashga qaratilgan g'arazli intilishlar tobora kuchayib borayotgani har birimizdan yanada hushyor va ogoh bo'lishni talab etmoqda.

Bugungi kunda mamlakat aholisining 32 foizini yoki 10 millionini 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar tashkil etadi.

Yoshlar ongida milliy va umuminsoniy qadriyatlarini shakllantirish va rivojlantirish masalalari har doim dolzarb bo'lib kelgan. Ushbu zaruratlar taqozosi bilan hukumat ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy sohani rivojlantirish, takomillashtirishga qaratilgan bir qancha qonun va qarorlar qabul qilib kelmoqda.

Yoshlarga beriladigan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va huquqiy kafolatlar O'zbekiston Respublikasining 2016 yil 14 sentyabrda yangi tahrirda qabul qilingan "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida" gi qonunida belgilab berilgan.[4] Ushbu qonun hujjati asosida yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari ishlab chiqilishi bilan birga, uni ro'yobga chiqarishni amalga oshiruvchi organ va muassasalarning ham mas'ulligi aniq belgilab berilgan.

Mazkur qonun bugungi kunda yoshlar kundalik hayoti bilan bog'liq muammo va kamchiliklarni hal etishda birinchi darajali manba vazifasini o'tamoqda. Shuningdek, "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunining 3-moddasida, "yoshlar (yosh fuqarolar) - o'n to'rt yoshga to'lgan va o'ttiz yoshdan oshmagan shaxslar" ekanligi belgilab qo'yilgan.

Shu bois Prezident Shavkat Mirziyoev tomonidan ayni davrda insoniyat tarixidagi eng ko'p yoshlar qatlami bilan yashayotganimizni inobatga olgan holda BMT minbarida Yoshlar huquqlari to'g'risidagi BMT konvensiyasini ishlab chiqish taklifi xalqaro jamoatchilikka bildirildi. Prezidenti tomonidan ilgari surilgan bu taklif xalqaro hamjamiyat tomonidan iliq qarshilandi.

Prezident bunga asos qilib, bugun dunyo miqyosida yoshlarning soni ikki milliarddan ortib ketgani, xalqaro terrorizm va eskremizm shiddat bilan o'sib borayotgan bir paytda yoshlarga himoya zarurligini muhim omillar sifatida asoslab berdi. Yoshlar masalasi umum sayyoraviy ahamiyatga egaligi bois qator jahon tashkilotlari ham mazkur ijtimoiy qatlam haqida doimo qayg'uradi, ularga yordam qo'lini cho'zadi.

1945 yilning 29 oktyabrya - 10 noyabrya kunlari London shahrida Butunjahon yoshlar Konferensiyasi munosabati bilan 10 noyabr - "Butunjahon yoshlar kuni" sifatida nishonlanib kelinmoqda. Shuningdek, 17 noyabr - "Butunjahon talabalar kuni", 24-aprel "Xalqaro yoshlar birdamligi kuni", 12 - avgust "Xalqaro yoshlar kuni" sifatida jahon miqyosida keng nishonlanib kelinmoqda.

Muhokama. Hozirgi globallashtirish sharoitida fuqarolarning keng qatlami, ayniqsa yoshlarda milliylikka sodiqlik, vatanparvarlik tuyg'usi, yuksak ma'naviy-ahloqiy qarashlarni tarbiyalash, ularda ma'naviy immunitetni rivojlantirishning dolzarbligi yanada oshmoqda. Chunki jahonda axborot xuruji, ommaviy madaniyat niqobi ostida ma'naviy savodxonlikka tahdidlar tobora kuchaymoqda. Shunday ekan, mamlakatimizda yoshlarga qaratilgan shunday ma'naviy xurujlardan asrab-avaylash uchun ham yoshlarning fuqarolik bilimlarini oshirish davr taqozosidir.

Yoshlar huquqiy madaniyatni shakllantirishda ijtimoiy-ma'naviy muxitga moslashishlarida yoshlarning ijtimoiy turmush tarzi va ularning mustaqil o'ziga xos bo'lgan fikri muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlardagi huquqiy madaniyati insonning o'z-o'zini huquqiy, axloqiy va siyosiy qobiliyatini kamolga yetkazishda insonning integrativ rivojlanishidir. Demak fuqarolikning asosiy elementlariga axloqiy va huquqiy madaniyat kiritilib, u insonlardan o'z davlatiga tegishli bo'lgan har bir ishda doim mas'uliyatli munosabatda bo'lish va boshqa insonlarga hurmat bilan qarashida ifodalanadi. Uning tarkibiy elementlari esa axloqiy tarbiya, vatanparvarlik tarbiyasi, huquqiy tarbiya kabi tuyg'ulardan iborat bo'lib, ular o'zaro bog'liq xolda tarkib topadi. Yoshlarda huquqiy madaniyat davlatning obektiv holatiga, jamiyatda demokratiya va insonparvarlikning rivojlanish darajasiga, har bir fuqaro nuqtai nazarining, o'z-o'zini anglashining rivojlanishiga bog'liq.

Yoshlarda huquqiy madaniyati fuqarolik va bu holatni ifoda etuvchi sifatlar mohiyatini chuqur anglay olinishi asosida shakllanadi. Yoshlar va milliy etnik, huquq masalalari ijtimoiy madaniyat fenomeni sifatida bir qancha ilmiy yo'nalishlarda dolzarb ahamiyat kasb etib, antropologiya, etnologiya, sotsiologiya, pedagogika fanlarida alohida o'rin egallaydi. Shu jixatdan olganda yoshlarni turli mazmundagi ijtimoiy munosabatlar jarayonida fuqaro tomonidan amalga oshirilishi zarur bo'lgan hatti-harakatlar, ularning ijtimoiy g'oyaviy hususiyatlari bilan tanishtirib borish maqsadga muvofiqdir. Bu o'rinda maktablarda tashkil etilayotgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar ham juda katta muhim o'rin egallaydi. Sotsiologlarning ta'kidlashicha, jamiyatning rivojlanish istiqboli – yoshlarning faolligiga, tashabbuskorlikiga va huquqiy savodxonligiga bevosita bog'liq. O'z-o'zini tarbiyalash deganda shaxsning ma'naviy ehtiyojlarini, ijodkorligini, butun shaxsiy salohiyatini ochib berish va boyitishdagi tashabbuskorlik faoliyati tushuniladi.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki yoshlarda huquqiy madaniyatni oshirish olib borilayotgan ta'lim-tarbiyaning samaradorligi bilan bevosita bog'liq bo'lib ularning turli sohasidagi bilimlarini, huquqiy tamoyillarni rivojlantirish yoshlarda huquqiy madaniyatni shakllantirishning zarur shartlaridan biri ekanini isbotlaydi. U yoshlarni murakkab ijtimoiy vaziyatlardan oqilona yo'l topa olish uchun muhim vositalar ya'ni kerakli bo'lgan bilim bilan qurollantiradi. Holbuki mamlakatimizdagi yoshlarning huquqni bilish darajasiga qarab boshqa subektiv omillar bilan bir qatorda yoshlarning huquqqa bo'lgan qiziqishi huquqiy axbarot manbalariga murojaat qilishiga va kerakli bo'lgan bilimlariga tayanishiga undaydi.

ADABIYOTLAR

1. Davlat va huquq nazariyasi. Mas'ul muharrirlar H.B.Boboyev, H.T.Odilqoriyev -T.: "Iqtisodiyot va huquq dunyosi" nashriyot uyi, 2000.
2. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston – taraqqiyot strategiyasi. –Toshkent: O'zbekiston, 2022. – B.440.
3. Islomov Z.M. Davlat va huquqning umumnazariy muammolari: huquqni tushunish, huquqiy ong va huquq ijodkorligi. - T.:TDYUI, 2005.
4. O'zbekiston Respublikasining 2016 yil 14 sentabrda yangi tahrirda qabul qilingan "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida" gi qonuni.